

# ACTA POLITOLOGICA

[www.acpo.cz](http://www.acpo.cz)



INTERNETOVÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

2014 | Vol. 6 | No. 2 | ISSN 1803-8220

BANKOWICZ, Marek (2013). *Kritikové marxismu*. Brno: Barrister and Principal. 1. vydání, 141 s. Překlad Michala Kubáta. ISBN 987-80-7485-011-0.

RECENZE JANA P. KUČERY

*Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.*

Internetový recenzovaný časopis vydává  
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze,  
**Katedra politologie Institutu politologických studií**

---

---

**BANKOWICZ, Marek (2013). *Kritikové marxismu*. Brno: Barrister and Principal. 1. vydání, 141 s., 245 Kč. Překlad Michala Kubáta. ISBN 987-80-7485-011-0.**

Po desetiletích absence relevantní literatury o Marxovi, marxismu a neomarxismu 20. století u nás (s výjimkou překladů dvou knih R. Garaudyho) není se co divit, že velká část populace, a tu a tam se to týká i vysokoškolsky vzdělaných lidí, dosud tone v jakémsi trapném nemyšlení podobnému duchovním obzorům charakterizovaným třeba takovými výroky, že, jak praví Kuehnelt-Leddihne, „Marx byl zdrojem zla po dobu tří generací“ či jak ještě trefněji praví nedostihný Karl Popper, že Marxův učitel Hegel netalentovaný klaun! Lze však konstatovat, že tato tristní situace se v poslední době přece jen zlepšuje. Doposud sice chybí nějaká obdobná (či překlad téže) knížka typu „proč číst Marxe“ (Jonathan Wolff, *Why read Marx today*, Oxford, University Press 2002), avšak přece jen už je přece jen k dispozici zdařilá Marxova biografie britského publicisty Francise Wheena (2002), dále čtenářsky přístupná zevrubná historie a analýza Kapitálu (od téhož autora, 2007) a především výborně erudovaná a dobře formulovaná „myšlenková biografie“ Karla Marxe z pera německého autora Rolfa Hofelda (2010), k jejímž kladům patří i bohatý poznámkový aparát pod čarou. Tato kniha, která v českém kontextu podává dosud nejsolidnější a nejcelistvější informaci o Marxově myšlení, byla oceněna bonnskou nadací Friedricha Eberta jako „politická kniha roku“ a její český překlad vyšel letos na jaře (nakl. Paseka, v. 2013). Rozhodně ji lze doporučit jako spolehlivý úvod do studia Karla Marxe pro studenty společenských věd na českých univerzitách.

Výše zmíněné knihy jsou věnovány přímo Karlu Marxovi, ale je třeba připomenout, že „Marx“ je hodně jiné téma než „marxismus“ a zejména marxismus po Velké válce. Ale možná že i co se marxismu týče se už ohlašují lepší časy. K takovému

tvrzení opravňuje český překlad knížky profesora politologie na Jagellonské univerzitě v Krakově Marka Bankowicze „Kritikové marxismu“. Je to výborné téma, vždyť jistě lze dobře marxisticky konstatovat, že nejlepším výkladem marxismů je jejich kritika. A je to rovněž téma značně komplikované, neboť marxismem bývá v dějinách politického myšlení nazýváno vsutku všelicos. Zde je marné volat po sémantické očiště ve společenských vědách, konfúznost je tu přímo podstatou věci. Lze konstatovat, že nedostatečné vymezení pojmu „marxismus“ patří k nedostatkům některých pasáží recenzované knihy, kde tu a tam není ani z kontextu jasné, co je zrovna tímto pojmem míněno. Snad lze obecně konstatovat, že „marxismus“ ani ve svých nejrozličnějších podobách nemá příliš společného s filosofií, ostatně sám Marx, byť v jistém smyslu nesporně také filosof, ovšem v užším slova smyslu k filosofií, čili k ontologii nepřispěl vlastně ničím, „dialektika přírody“ je vynálezem Engelsovým (ovšem vynálezem s tuhými kořínky, vážně se jí zabýval ještě Kolakowski a dokonce i Sartre). Jinak je tomu ovšem z hlediska politického myšlení, protože například Marxova celoživotní snaha pojmout člověka především jako bytost svobodnou je originální a zůstává i dnes inspirativní. Pro Marxe byl koncept svobody (překonání odcizení) zdaleka tím nejdůležitějším, ačkoliv je běžným a rozšířeným omylem domněnka, že základem jeho koncepcí je rovnostářský kolektivismus. Významné je také Marxovo pojetí pravdy jakožto pravdy nikoliv „přirozené“ či „metafyzické“, nýbrž právě politické, prostředkované dějinami. Jinak ovšem, při známé rozporuplnosti Marxova díla, je klasická marxistická definice marxismu – „*marxismem nazýváme ucelený systém filosofických, ekonomických a politických teorií*“ – poněkud směšná. Neplatí-li jakási „ucele-

nost“ ani pro učení Marxovo, tím méně platí o rozličných podobách „marxismu“.

Když se profesor Bankowicz rozhodl napsat knížku o kritikách marxismu, byl si samozřejmě vědom rozlehlosti tématu. Avšak neměl v úmyslu napsat nějakou monumentální monografii, nýbrž výběrový, ilustrativní rozbor poskytující základní orientaci v tématu. Samozřejmě se snažil, aby jeho výběr vzdor výběrovosti byl dostatečně reprezentativní a aby analyzoval ty autory, jejichž kritiku marxismu považuje (v některých případech, domnívám se, až přehnaně) za „intelektuálně fascinující“. To je doprovázeno jeho přesvědčením, že marxismus je stále myšlenkově tak atraktivní, že ani v současnosti nelze vyloučit nějakou jeho obrodu. Obdobnou úvahu u nás před lety vyslovil sociolog Jan Keller (Dějiny klasické sociologie, 2004, s. 85-6), ačkoliv později tento názor opustil a v dalších svých knihách marxismus prohlásil za historicky odbytý. Bankowicz v úvodu své knihy zdůraznil, že usiloval o maximální objektivitu v tom smyslu, že rezignoval na nějaká vlastní hodnocení. Je patrně jen věcí názoru, zda takový přístup jakési pomyslné, takřka slovníkové objektivity, je tím nejlepším řešením, zůstává nicméně faktem, že se autorovi tato rezignace na vlastní názory docela dobře zdařila, i když tu a tam přece jen prokmitne jeho stanovisko, když třeba Alfreda Meyera pokárá, že s marxismem polemizoval „snad až příliš jemně a smířlivě“ (s. 89).

Čtrnáct různých kritik marxismu autor uvozuje obecnou kapitolou o marxismu a jeho obměnách. Není to kapitola příliš zdařilá a výtka přílišné stručnosti, kterou lze vůči autorovi na některých místech knihy vznášet, platí zde nejsilněji. Autor zde nabízí vlastně jen několik poznámek o leninismu, stalinismu, trockismu, maoismu a castrismu, ale přitom zcela pomínil několik osobností pro vývoj marxistické ideologie, podle mého mínění, nepominutelných. Příkladem budiž třeba Grigorij Zinověv, významný bolševik,

kteřý přinejmenším do přelomového roku 1924 ovládal Kominternu a její směřování. Také zde nalezneme trochu pojmového zmatku, když třeba autor v pasážích o Leninovi začne operovat s nejasným pojmem „originální marxismus“, čímž má asi na mysli názory Marxovy. Zde je asi vhodné připomenout známý distanční výrok samotného Marxe, že v žádném případě není marxistou. Je s podivem, že v kapitole o obměnách marxismu není aspoň stručně zachycen právě vznik marxismu, alespoň jeho engelsovské zdogmatictění, myšlenkové pochody Bebel, Kautského, v kolaps kapitalismu stále méně věřícímu Bernsteinovi či Leninově velké oponentce Rose Luxemburgové, pojem „neomarxismus“ natož „postmarxismus“ (Labriola, Sloterdijk) zde není zmíněn vůbec. Vzniklá jakási útržkovitost výkladu se ještě zesilněna tím, že autor ve svých analýzách nedoceňuje dynamičnost historického vývoje – Leninovy teorie se přece vyvíjely a dokonce i „teorie“ Stalinova atd. Hodně patrné je to hned na první kapitole věnované kritice marxismu jakožto totalitarismu. Jakkoliv jsou zde základní ideje Arendtové slavné knihy Původ totalitarismu podány výstižně, autor mohl zmínit i jiné a filosoficky významnější Arendtové práce, které se v řadě pasáží marxismu týkají. Je třeba stále zdůrazňovat, že význam Marxova díla nespočívá v nějakých, ostatně mlhavých eschatologických vizích, marxisty i nemarxisty donekonečna omílaných ať už jako vize uctívané či zesměšňované, a na druhé straně jsou opomíjeny skutečně problematické či přímo negativní stránky Marxova myšlenkového odkazu. Zde je nutné upozornit na Marxovo zásadní přezírání historické reality (kdosi v zábavném paradoxu prohlásil, že Hegel měl k realitě mnohem blíže než Marx) jakousi generální mediatizací dějin, která vlastně z každé generace, z každé historické etapy činí jen přípravu k něčemu novému (až k proslulým „světlym zítřkům“), jako kdyby sama o sobě neměla jinou cenu, než právě tu přípravou. A tak se žije pro

budoucnost, nikoliv pro současnost. Tato vskutku nebezpečná myšlenka v evropském myšlení pevně zakořenila. Naopak mnohé jiné Marxovy ideje měly vliv pozitivní, v první řadě jeho neúplatná, často doslova nemilosrdná kritičnost, bezpečně opřena o výjimečně obsáhlé vzdělání. Z této neúplatnosti by se evropská současnost zavalovaná dnes a denně neutuchajícím mediálním žvástem, věru měla čemu učit. Ve svých Kacířských esejích o filosofii dějin to připomenul i Jan Patočka když napsal, že „*Marx nepřestává denuncovat neupřímnost, polovičitost, nelogičnost a zejména cynismus a mravní chaos, rozpoutaný v evropských společnostech buržoasně liberálním statem quo*“ (1990, s. 100). Ve druhé polovině 20. století v první řadě představitelé frankfurtské školy a z nich jmenovitě Jürgen Habermas považují marxismus především za kritiku. Arendtová, která na mnoha stránkách svých velkých děl prokazuje, jak inspirativní může být četba Marxe pro skutečné myslitele, se svou příznačnou ironičností na adresu kritiků marxismu napsala odstaveček, který by mohl být pěkným, i když jednostranně poťouchlým mottem Bankowiczovy knížky: „*Současná kritika Marxe se rekrutuje převážně z okruhu bývalých marxistů, kteří se nedávno obrátili k anti-marxismu a to z důvodů, jež nemají s Marxem samým nic společného. To mělo za následek, že velmi rozsáhlá literatura o Marxovi – ať už s ním fanaticky souhlasí nebo ho fanaticky odmítá – v podstatě tyje z velkého rezervoáru nápadů a náhledů obsažených v Marxově díle, aniž by kriticky vysvětlila jeho centrální myšlenky*“. A zlomyslně dodává: „*Navíc se v zápalu boje a žabomyších válek snadno zapomíná, kolika generacím autorů již Marx poskytl obživu*“. (Vita activa, český překlad 2007, s. 103).

Je škoda, že Bankowicz přesněji nevyvětlil, podle jakého klíče svůj výběr z kritiků marxismu sestavil. Ovšem výběr je výběr a bylo by poněkud laciné jej zpochybňovat. Nicméně to udělám, protože shledávám

překvapující, že tu chybí jména, která by v knize o tomto tématu prostě chybět neměla. Příkladem může být třeba absence jména velkého kritika ideologií Karl Mannheima. Totéž lze říci o Talcottovi Parsonsovi, který během vytváření své strukturálně funkcionalistické teorie se Marxem i marxismem intenzivně zabýval a velmi dobře vyargumentoval, proč je nezbytné oddělit marxistickou ideologii od marxistické společenské nauky. V tom navazoval na dodnes aktuální knihu Josefa Schumpetera „*Kapitalismus, socialismus a demokracie*“, ostatně Schumpeterova inspirativní kritika Marxe a marxismu v Bankowiczově knize chybí také. A totéž platí o silném skeptikovi vůči parlamentní demokracii Vilfredovi Paretovi, jehož obdiv k Marxovi byl zároveň provázen pronikavou kritikou a nezpochybnitelně patří k nejvýznamnějším položkám v dějinách „*kritik marxismu*“. Ne nadarmo se k Paretovi hlásí Giovanni Sartori, který na počátku padesátých let napsal knihu o rozkladu hegelíánské filosofie, v níž poměrně příkře oddělil tzv. mladého Marxe od Marxe starého (to v jistých časech bývalo považováno za velmi novátorské, stačí vzpomenout na Karla Kosíka), aby se pak Marx zase „*sjednocoval*“. Bankowicz to ostatně připomíná a jeho kapitola o Sartorim patří v jeho knize k nejlepším. Sartori byl jedním z prvních myslitelů, kteří postihli, že v centru Marxovy teorie společnosti není idea rovnosti, nýbrž svobody.

Za zdařilou lze považovat také kapitulu o kritice marxismu Raymonda Arona a Leska Kolakowského. Obtížnější interpretační problém než přehledné a intelektuálně ukázněné texty Aronovy představují komplikované knihy Leska Kolakowského, myslitele, na něhož se snad nejlépe ze všech v knize pojednáváných jmen hodí výše citovaný výrok Hannah Arendtové. I zde by zasloužil větší pozornost Kolakowského zajímavý myšlenkový vývoj. Bankowicz uvádí, že byl v mládí horlivým komunistou, je však třeba dodat, že Kolakowski vzdor této mladické horlivosti

nikdy nebyl marxista dogmatický. V tom mu patrně zabránila jeho důvěrná obeznanost s dílem Spinozovým. Kolakowského do dnes unikátní dílo *Hlavní proudy marxismu* (poprvé vyšlo v polštině v l. 1976-78) jako analýza Marxových teorií a prvních velkých osobností vznikajícího marxismu (třetí díl rozsáhlé práce je věnován sovětské podobě marxismu) vzdor celé řadě diskutabilních tezí patří celosvětově k tomu nejlepšímu, co byl o na dané téma napsáno.

Českého čtenáře přirozeně zaujme kapitola o Masarykovi. Je vždycky zajímavé, když se o Masarykově díle vyjadřuje cizinec nepobývající v group-thinku neslábnoucího masarykovského kultu. Masaryk je u nás stále považován za velkého sociologa a ještě většího filosofa, a jedině Jan Patočka si vzhledem ke své těžko zpochybnitelné autoritě mohl dovolit beztestně napsat, že to, čemu se říká Masarykova filosofie, je filosofickým debaklem. Bankowicz svou dobrou masarykovskou kapitolu začíná polemicky a to s knihou svého kolegy Artura Luszczynského *„Mysl polityczno-prawna Tomasza G. Masaryka jako rodzaj mitu pańtwotworczego“* (2013), který Masaryka zpochybňuje jako filosofa i jako vědce. Není to vlastně nic nového, už Josef Pekař přece kdysi napsal, že *„Masaryk nám jako vědec neimponoval“* a někteří Gollovi žáci, sami vědci evropské úrovně, Masaryka považovali především za doktrináře. Jaroslav Goll v r. 1900 vydal v Českém časopise historickém obsírnou recenzi Masarykovy *Otázky sociální*. (Je v kontextu výše řečeného příznačné, že J. Marek ve své jinak výborné monografii o Gollovi se této recenzi vyhnul), v níž sice uznává serióznost Masarykovy obsírné knihy, avšak konstatuje, že je příliš subjektivní, že vykládá spíš názory vlastní než myšlenky Marxe a Engelse a jestliže prý soudí přísně oba, přece jen si více cení Engelse (!). Hlavní Gollovou výtkou v recenzi jinak noblesně uznané je fakt, že Masaryk sice líbivě zdůrazňuje, že vykládat je věčně hledat, ale „kritizuje přece

často tak, jako by sám již byl všecko našel“. Ať už však má Masarykův výklad „základů marxismu filosofických a sociologických“ jakékoliv slabiny, je to bezpochyby úctyhodné vědecké dílo a v kontextu doby, v níž vzniklo, jistěže pozoruhodné. Bankowicz se zde úspěšně snaží o objektivní pohled, využívá některé české práce o Masarykově myšlení (M. L. Neudorflová, R. Hain) a má zajisté právo i dobré důvody pojednat o Masarykově knize o marxismu především pozitivně.

O nevelké knížce polského profesora lze napsat to, co je výše napsáno o knize Hosfeldově: pro vysokoškolské studenty sociálních věd je dobrým studijním materiálem. Jestliže pro odborníka je to práce přece jen příliš stručná, pro studující právě stručnost – při zachování serióznosti – může být doporučením.

Jakkoliv se tedy situace v literatuře o Marxovi a marxismu přece jen pozvolna zlepšuje, přesto nelze na konci těchto poznámek potlačit povzdech, že totiž k dispozici stále není to nejdůležitější – totiž Marxovy texty, alespoň v podobných výběrech, jaké kdysi vyšly v *Mladé frontě* (*Odcizení a emancipace člověka*, 1967; *Myšlenky o státu a revoluci*, 1971). Když jsem nedávno jednomu renomovanému nakladatelství podobný projekt navrhl, v redakci byli přesvědčeni, že – v tom lepším případě – žertují.

Jan P. Kučera<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Doc. PhDr. Jan P. Kučera je docentem Katedry politologie Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze. Kontakt: janpk@seznam.cz.